za samoobrazovanje
Bilten
uciteljneznalica.org
društvena pitanja

Radnici i socijalizam danas?

UVODNIM izlaganjem Saliha Foča na diskusiji *Radnici i socijalizam* završavamo objavljivanje materijala iz ciklusa od pet diskusija *Radnici i politička proizvodnja ratova na Balkanu*, koje su u okviru projekta *Imenovati TO ratom* održane u Centru za kulturnu dekontaminaciju od decembra 2012. do marta 2013. godine. Salih Fočo nam daje kritički pregled nastojanja i postignuća jugoslovenskog socijalizam, kao i ograničenja koja su dovela do njegovog kraha, i podstiče razgovor o pravcima političke borbe radnika danas, nakon povratka iz rata.
Od narednog broja tragaćemo za odgovorom na pitanje šta veterani mogu da doprinesu društvu.
Projektni tim *Imenovati TO ratom*

Imenovati TO ratom – Centar za kulturnu dekontaminaciju

Dr. Salih Fočo

RADNICI I SOCIJALISTIČKA DRŽAVA

Kratak osvrt na istoriju rada i nastanak socijalizma
Socijalizam kao društveni poredak bio je nova i mobilizirajuća ideja dvadesetog stoljeća velikih masa pogotovu radništva. Na prelomu dva stoljeća i na prelomu industrijskog razvitka kada dolazi do masovne proizvodnje i apsorbovanja radne snage na jednom prostoru u okviru tvornica i industrijskih centara nastajale su i ideje kako urediti odnose u sferi rada, kako uspostaviti novi sistem vlasti nakon prvog svjetskog rata kada nestaju do tada dominantna i vladajuća carstva. Promjene su bile i nasilne ali i sa velikim izazovom za traganjem za novim osnovama na kojima ne počiva samo vlast već i prava građana a napose prava radnika. Vladajuće ideje socijalutopista su bile na neki način vizija za rušenje starih poredaka vlasti i traganje za novim u kojima će imati primat rad i nominalni njegovi predstavnici. U takvim istorijskim okolnostima dolazi do radikalnih revolucionarnih pokreta čija je osnovna ideja da sredstva za proizvodnju budu u društvenom ili zajedničkom vlasništvu i da se, koliko je to moguće, tržišna razmjena zamijeni drugačijom raspodjelom koja bi se temeljila na društvenim potrebama.
Povijest rada je, zapravo, povijest razvoja društva a posebno socijalizma. Nije moguće razdvojiti jedno od drugog. Osnova nastanka socijalizma je solidarnost i zajednička sudbinska povezanost sa drugim radnicima u procesu rada ali i života. Rad je osnovna pokretačka snaga koja doprinosi da se razvija društvo i da se poboljšava materijalni i socijalni položaj radnika i njihovih familija. U osnovi svakakog društvenog napretka i razvoja stoji rad. Danas se prave velike razlike u poimanju ili terminološkom shvatanju rada. Povijesno se pod radom podrazumijevalo sve ono što je doprinosilo da se stvara nova vrijednost i što je imalo za osnovu tehnički i tehnološki napredak. Dakle povijesno gledano rad je i fizički i umni proces usmjeren na stvaranje novih dobara ili stvaranja vrijednosti u svrhu čovjekovih potreba i općeg društvenog napretka. U novije doba prisutna je distinkcija između umnog i fizičkog rada. Na toj osnovi izvršena je podjela društva na slojeve, staleže i klase, sve sa ciljem da se umanji značaj čovjeka i njegova doprinosa nasuprot moći kapitala ili samog poretka.
Osnova radničkog udruživanja i djelovanja je solidarnost i kolegijalnost. Ona je bila u najranijoj fazi organiziranja izraz nužnosti, da bi kasnije prerasla u potrebu. Još je Dirkem u teorijskom smislu uspostavio dva tipa solidarnosti i to mehaničku i organsku. Kao modeli društvene solidarnosti afirmirali su se i razvili zvisno od snage država i moći sistema.
Radnici su prihvatili pisana, ali i nepisana načela i pravila, uspostavili etiku odgovornosti za sudbinu svojih kolega i sudbinu rada nasuprot poslodavca, njihove moći, ali i moći sistema vlasti, putem svojih raznih oblika organizovanja, od socijaldemokratskih partija do radničkih udruženja tj. sindikata.
Iz tog principa razvile su se druge organizacije koje su u datim istorijskim okolnostima bile značajnije ili sadržajnije, ali u svojoj osnovi uređivana je pozicija radnika, koja nije bila blagonaklono gledana od snaga koje su htjele veću i jeftiniju radnu snagu koja je u osnovi industrijskog društva i bržeg ukupnog društvenog napretka.
Nastanak i razvoj sindikata, a kasnije i sindikalnog pokreta svakako je bio buran, mogli bismo s pravom reći da je bitno usmjeravao historijske tokove pogotovo u devetnaestom i dvadesetom stoljeću. Radnički nemiri, pokreti velikih razmjera, revolucije i promjene stanja bitna su sadržina radničkog aktiviteta i pokreta. Druga je stvar koliko su određene političke snage i ideje koristile radnike za svoje interese i za iskrivljivanje slike rada i ekonomskosocijalnog napretka. Istorija o tome sudi, ali je svakako nezaobilazna činjenica da su radnici u devetnaestom i dvadesetom stoljeću bili i ostali pokretači promjena prije svega u procesu rada, industrijskog i tehnićko-tehnološkog napretka, do pokreta za demokratizaciju i rušenje autoritarnih modela vlasti.
Nerijetko su radnici ostajali iza događaja, na marginama društvenih zbivanja i kao bitan faktor za opravdavanje pogubnih politika i poteza vlasti koje su s njima manipulirale i držale ih u rezervatima kao one koji su krivi za njihove promašaje. Opet da se pozovemo na istorijsko iskustvo sve promašaje politika i sistema vlasti plaćali su revnosno radnici. Zato su oni neugodni svjedoci i akteri koji korigiraju politike i sisteme i koji imaju dalekosežno značenje u ljudskoj civilizaciji i svojoj borbi za bitnost rada i zarada, za život i za egzistenciju sebe i svojih porodica, za opstanak država, za materijani i socijalni razvitak, za procese promjena koje nosi sa sobom ekonomska moć, ali i za procese koje označavamo globalizacijom i demokratizacijom.
S pravom možemo reći da u središtu društvenih promjena stoji rad, stoje radnici sa svim svojim potrebama, ali i sa svim svojim osobenostima. Ovoj tezi bi funkcionalisti pridodali da je u središtu promjena konflikt snaga rada sa snagama moći, otpora, konzervativizmu i retrogradnosti. Konflikt ili konsenzus za radnike nije bio izbor već nužnost. Nisu birali poziciju, ona im je nametana, izbor je uvijek bio samo otpor ili podčinjavanje koje je nerijetko vodilo ugnjetavanju i siromašenju i rada i materijalne osnove. Po svom izboru radnici nisu bili usmjereni samo progresu i pozitivnim promjenama, naprotiv iz sukoba u sferi rada mijenjalo se stanje i uspostavljali odnosi koji su imali za cilj drugačije pozicije radnika u procesu rada i raspodjele, do promjene društvenih uvjeta, drugačiji poredak snaga i prinuđenost vlasti da reagiraju kako bi zadržale legalitet i posrednika interesa svojih građana.
U osnovi socijalne ideje i pozicija radnika u procesu rada bile su mobilizirajuće i revolucionarne koje su obilježile dvadeseto stoljeće. Nakon velike oktobarske revolucije 1917. godine u Sovjetskom Savezu to više nisu bile mobilizirajuće revolucionarne ideje već i društveni pokreti za uspostavljanje državnih uređenja u kojima su osnovu činili socijalne ideje, ideje pravde u raspodjeli i raspolaganju materijalnim i društvenim dobrima. Nakon Drugog svjetskog rata veliki broj evropskih zemalja pod istorijskim okolnostima uspostavljaju vladajući socijalistički poredak i sistem vlasti. U te zemlje spada i Jugoslavija koja je u toku Drugog svjetskog rata imala dvostruku djelatnost, pored borbe za oslobođenje od snaga fašizma uporedo se odvijao proces ekonomske i vlasničke transformacije u socijalistički model vlasti. Taj model vlasti podrazumijevao je i nove subjekte koji čine osnovu novog društvenog uređenja, to su bili radnici sa svojim autentičnim predstavnicima u novom političkom organizovanju. Socijalistički koncept vlasti polazio je od načela vladajuće socijalne ideje da su radnici nominalni nosioci vlasti a njegovi predstavnici sindikati i autentični predstavnici komunisti odnosno članovi komunističke partije. Način organiziranja i partije i sindikata kao i način raspodjele materijalnih dobara bio je različit u različitim zemljama i ostaju izvan interesa ove naše analize. Ono što za ovu priliku bitno jeste da pobliže pogledamo socijalistički model vlasti u Jugoslaviji koji je bio različit u odnosu na druge socijalističke zemlje. Ta razlika se ogleda upravo u poziciji radnika i njihovoj ulozi u društvu. Naime u Jugoslaviji je izgrađivan drugačiji socijalistički model koji se nominalno označavao samoupravnim ili radničkim samoupravljanjem.

Osnovne karakteristike radničkog samoupravljanja
Samoupravljanje je univerzalna kompleksna kategorija, koja uključuje u sebe idejne, političke, socijalno-ekonomske, filozofske, političko-pravne i mnoge druge aspekte društvenih procesa, odnosa koji su se izgrađivali skoro četrdeset godina i koji su zadobiljali različite forme i dimenzije. Teorija i praksa samoupravljanja polazila je od koncepcije Marksove komune, najzad nađenog oblika u kome će se ostvariti „oslobađanje rada"; shvatanja demokratije kao „samoodređenja naroda", što je značilo stavljanje čovjeka u žižu sistema; Lenjinovog shvatanja sovjeta, čiji se delegati konstituišu kao državna vlast, „organizacija revolucionarnih masa konstituisana kao država". U osnovi socijalističkog samoupravnog sistema u teorijskom smislu bio je čovjek sa svojim konkretnim interesima, koje je mogao slobodno da izrazi, povezuje i usklađuje sa opštim interesima i ciljevima društvene zajednice.
U nominalnom smislu ili ustavnim načelima samoupravljanje je definirano kao osnovni princip društvenog uređenja Jugoslavije. Taj princip je uspostavljen u preambulama Ustava kao polazišta ili vodeća ideja ustavnog i pravnog poretka. Osnova ideja samoupravljanja ogledala se u tome da se: a) sistem društvenih odnosa zasnova na društvenoj svojini na sredstvima za proizvodnju; b) produkcionim odnosima u kojima dolazi do vraćanja sredstava rada i upravljanja nosiocima udruženog rada, odnosno društveni prokukcioni odnos u kome je motivisan posebni i zajednički interes; c) društveni odnos i sistem zasnovan na čovjekovom osjećanju pripadništva osnovnim vrijednostima društva, kvalifikovanom i odgovornom učešću u odlučivanju; nastajanju nove društvene organizacije u kojoj, istina, neće moći da odlučuju svi o svemu, ali koja omogućava odgovorno odlučivanje u uslovima međuzavisnosti, međusobne društvene odgovornosti i solidarnosti i koja vodi oslobađanju čovjeka; d) proces transformacije države, njenog odumiranja u kome se ne ignoriše državna funkcija, ali ni ne isključuje dijalektičko suprotstavljanje države kao snage iznad društva; e) oblik samoupravljanja i vlasti radničke klase i svih radnih ljudi; f) odnos i sistem koji uspostavljaju mnoga nova prava čovjeka; g) sistem čija prirodna posljedica u međuljudskim odnosima je politika nesvrstanosti[1].
Samoupravljanje je kao oblik društvenog uređenja prošlo više faza. Prva faza ogleda se u ideji i konceptu Zakonom o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva koji je donešen 27. 1. 1950. Tim zakonom je radničko samoupravljanje uspostavljeno kao institucija društveno-političkog sistema preko vijeća proizvođača. Ustavnim zakonom od 1953. godine prošireno je društvenim upravljanjem u školstvu i nauci, a nešto kasnije u oblasti zaštite narodnog zdravlja, kulture, umjetnosti, socijalnog osiguranja i drugih društvenih službi. U njima su uspostavljeni mješoviti organi samoupravljanja, savjeti i odbori, koje sačinjavaju predstavnici radnog kolektiva i društvene zajednice. Ustavom od 1963. godine samoupravljanje je postalo opšti sistem upravljanja u svim djelatnostima i društveno-političkim zajednicama. U Saveznoj, republičkim i pokrajinskim skupštinama uvedena su vijeća radnih zajednica, privrednо, prosvjetno-kulturno, socijalno-zdravstveno i organizaciono-političko vijeće, a u skupštinama opština, zavisno od stepena društveno-ekonomske razvijenosti, jedinstveno ili više vijeća radnih zajednica.

Samoupravljanje kao nov produkcioni odnos ostvarivalo se:

a) U osnovnim organizacijama i drugim OUR-ima osnova samoupravljanja je pravo rada društvenim sredstvima, koje je osnova i drugih samoupravnih društveno-ekonomskih prava. Radnik ravnopravno i na osnovu uzajamne odgovornosti s drugim radnicima upravlja radom i poslovanjem svoje organizacije, odlučuje o investicijama i drugim oblicima društvene reprodukcije, o planovima razvoja i raspodjeli dohotka organizacije. O ovim i drugim društvenim poslovima radnik odlučuje na zborovima radnika, referendumom i drugim oblicima ličnog izjašnjavanja, zatim preko delegata koje bira u radničke savjete preko delegacija za skupštine SIZ i DPZ, kontrolom rada organa i službi.
b) Samoupravljanjem u SIZ-u radnici, na principima uzajamnosti i solidarnosti, ostvaruju dio zajedničih potreba u oblasti zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite i kulture i na principu slobodne razmjene rada u svim drugim oblastima gdje to zahtjevaju njihovi interesi i potrebe. Radnici samoupravnim sporazumima obrazuju SIZ i utvrđuju poslove od zajedničkog interesa.
c) Organizovanjem mjesnih zajednica radi ostvarivanja zajedničkih interesa i solidarnih potreba u oblasti stanovanja, obrazovanja, kulture, dječije i socijalne zaštite, društvene samozaštite. U društvenim poslovima i u donošenju odluka o zajedničkim interesima radni ljudi i građani u mjesnim zajednicama odlučuju ličnim izjašnjavanjem preko delegatskog sistema i samoupravnim sporazumijevanjem, povezujući se na taj način i sa OOUR-ima, SIZ-om, skupštinom opštine i širim društveno-političkim zajednicama.

d) Samoupravljanjem i vlašću u opštini koju Ustav definiše kao samoupravnu, osnovnu društveno-političku zajednicu, „zasnovanu na vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi". Opština, kao osnovna društveno-politička zajednica, samoupravnim povezivanjem i usklađivanjem interesa postaje konstitutivni element širih društveno-političkih zajednica, republike i pokrajine.
e) U sistemu delegatskih skupština DPZ u kojima je „organ društvenog samoupravljanja i najviši organ vlasti u okviru prava i dužnosti društveno-političkih zajednica". Osnova konstituisanja i funkcionisanja skupština je delegatski sistem koji povezuje samoupravno organizovane radne ljude radi neposrednog učešća u odlučivanju u skupštinama društveno-političkih zajednica. Samoupravni karakter skupština jača na osnovama delegatskog sistema i dominacije interesa radničke klase, jer vijeće udruženog rada postaje osnovno vijeće svih skupština, osim Skupštine SFRJ, a one institucionalni oblik samoupravne integracije društva.
f) U SKJ, SSRNJ, SSJ i drugim društveno-političkim organizacijama u procesu samoupravnog i političkog odlučivanja faktori su svjesnog usmjeravanja društvenog razvoja i oblici političkog organizovanja radničke klase i radnih ljudi. Funkcije društveno-političkih organizacija u prerastanju samoupravljanja u cjelovit sistem izražene su i Ustavom SFRJ (1974). Društveno-političke organizacije stvaraju delegacije iz kojih se konstituišu društveno-politička vijeća koja su dio skupštinske strukture; SSRNJ i SSJ vrše kandidovanje i izgrađuju kriterijume za izbor delegacija u osnovim samoupravnim organizacijama i zajednicama. U SSRNJ koji je najšira osnova društveno-političke aktivnosti u socijalističkom samoupravnom sistemu, daju se političke inicijative, informišu radni ljudi, vode javne rasprave, usklađuju mišljenja, zauzimaju stavovi i daju smjernice delegatima i skupštinama o svim važnijim pitanjima društvenog života. SSRNJ učestvuje u sklapanju i ostvarivanju društvenih dogovora; SSJ inicira i sklapa samoupravne sporazume.

SKJ je takođe faktor sistema samoupravljanja, jer od njegove idejno-političke borbe, kao partije radničke klase, zavisi koliko će ta klasa postati odlučujuća snaga društva. Samoupravljanje kao integralni društveni odnos i sistem uslovljeno je i nivoom materijalne, moralne i kulturne razvijenosti društva[2].
S obzirom na protok vremena i na veliki broj danas mladih generacija koje nemaju iskustva i saznanja o tome kako je bio uređen i uspostavljen model radničkog samoupravljanja naveli smo ga u njegovoj izvornosti kako bi se stekla teorijska i normativn slika o tom sistemu i odnosima koji su bili uspostavleni.
Normativno idejno i teorijsko uređenje nije bilo i praktično izvedeno. Raskorak između teorijskog koncepta i prakse osjećao se na svakom mjestu. Samo društvo bilo je preideologizirano, a sami radnici glorifikovani kao nosioci vlasti i oni koji odlučuju o svim pitanjima ne samo u svom preduzeću već i u društvu. Socijalistička Jugoslavija imala je izuzetno dinamičan industrijski razvoj. U skoro svim Republikama i pokrajinama zaposlenost se stalno povećavala tako da bi osamdesetih godina mogli govoriti o izuzetno razvijenoj privredi i velikoj radničkoj klasi koja se konstituisala i oblikovala kroz sindikalnu organizaciju i kroz vladajuću partiju i njenu idejnu modelaciju.

Prednosti socijalističke države i radničkog samoupravljanja ogledale su se u nekoliko komponenata od kojih ćemo navesti samo neke:

1. Radnici su imali veliki identitet sa svojom firmom i njenim proizvodnim programom.
2. Osjećaj pripadnosti ogledao se i kroz odlučivanje o raspodjeli sredstava za lične dohotke i druga primanja.
3. Velika sigurnost zaposlenja i sigurnost radnog mjesta. Naime zaposleni radnici teško su mogli biti otpušteni, a ukoliko bi do toga i došlo razvijena je bila socijalna osjetljivost za probleme i rješavana su ta pitanja na političkoj razini općina, regija, republika.
4. Razvijena socijalna politika koja je funkcionirala u okviru preduzeća. (Rješavanje stambenog pitanja, dodjela kratkoročnih i dugoročnih stambenih kredita, korištenje godišnjih odmora i radničkih odmarališta itd.).
5. Razvijena zdravstvena zaštita. Besplatna zdravstvena zaštita i liječenje (bez dodatnih troškova izvan izdvajanja u okviru dohotka) dostupnost i korištenje banjsko rekreativnih centara i konzumacija njihovih usluga uz malu ili nikakvu participaciju.
6. Visoki standardi zaštite na radu i korištenje benefita koji su usmjereni za nadoknadu za određene štete nastale na radu i na posljedice radnika.
7. Visok nivo solidarnosti radnika kroz svoje sindikate istina složeno organizirane od osnovne organizacije preko republičkih centrala do sindikata Jugoslavije.
8. Velika solidarnost i ulaganje u radničko obrazovanje i doškolovavanje. S obzirom na stalno razvijajuću tehnologiju i industriju nužno se nametala potreba za obrazovanjem radnika kako onih uz rad tako i obrazovanja radničke djece od predškolskog do univerzitetskog obrazovanja besplatno.
9. Razvijenu socijalnu zaštitu od podsticanja nataliteta putem doplatka, pa do drugih oblika solidarnosti koje su radnici i njihovi sindikati veoma široko koristili.
10. Veoma široko rasprostranjena radnička solidarnost kroz razne oblike pomoći radnicima u drugim krajevima i drugim potrebama kao što su samodoprinosi za izgradnju velikih objekata, škola, domova zdravlja, univerziteta, sportskih centara, vodovoda i sl.

Nedostaci socijalističke države i radničkog samoupravljanja
Nedostaci socijalističkih država mnogo su širi i višedimenzionalniji. Za ovu analizu važno je da sagledamo one aspekte koji se odnose na poziciju radnika.

1. Veliki nedostatak se ogledao u prevelikom odlijevanju dohotka i zarada preduzeća kroz razne mehanizme koja je država uspostavljala, za podmirivanje općedruštvenih potreba.
2. Mala motivacija rada i preveliki normativizam i prividnost u odlučivanju o raspodjeli dohotka i poslovanja preduzeća.
3. Preinstitucionalizíranost samoupravnih struktura od preduzeća, do nivoa republika i Saveznog nivoa te Sizovskog organizovanja.
4. Ideologizacija, parcijalizacija i glorifikacija radnika za potrebe partijskih struktura, kao ornamenta suprotnih političkih interesa koji su se kasnije počeli javljati u prvom redu između razvijenih i nerazvijenih regija, a kasnije između republika i pokrajina, te na kraju između novih koncepata uređenja Savezne države.
5. Slabljenje radničke solidarnosti i interesa rada nasuprot nacionalnih i političkih interesa koje su proicirale partije socijalističke orijentacije.
6. Nejasne reforme i nedovoljno jasno prezentirana kriza socijalizma i njegovog sloma, te posljedice na jugoslovenski model.
7. Identifikacija radnika i partije vodila je ka homogenizaciji a u kasnijim fazama i velikoj manipulaciji za ostarivanje ciljeva određenih političkih grupa čiji interesi nisu bili interesi rada već širi interesi gdje su radnici bili masa i sredstvo njihovog realiziranja.

Nakon dosta pojednostavljene analize prednosti i nedostataka socijalističke države i radničkog samoupravljanja po poziciju i ulogu radnika vidljivo je da je sfera rada bila osnova koja je bila izvođač radova rasturanja države i starog sistema ili modela vlasti. Naime ideje i osmišljeni koncepti su došli sa strane iz centara političke moći.
Nesaglasnosti oko uređenja i preustroja zajedničke države, nesuglasice oko koncepta tranzicije i prelaska iz jednog sistema u drugi prelamale su se preko radničkih masa koje su počele da se valjaju ulicama većih gradova i republičkih centara. Samo one ideje i politike koje su bile prijemčive radničkim masama imale su šansu na uspjeh. Tako su radnici postali izvođači nacionalnih ideja i zasebnosti, nasuprot rada i zarada i radničke solidarnosti, homogenizacija nije davala prostora pluralizmu i raciju, već histeriji i rušilaštvu.
Ideje koje su dolazile kao talas demokratskih procesa i rušenja socijalizma kao poretka vlasti, radnici Jugoslavije nisu razumjeli kao rušenje socijalizma. Vladajuće ideje su išle za tim da se jugoslovenski model radničkog samoupravljanja neće srušiti i da će talas demokratskih procesa samo dalje procese rada demokratizirati. Glavno pitanje i teorijsko i praktično ogledalo se u zasebnosti identiteta regionalnih, republičkih, nacioanlnih, religijskih i političkih sloboda, te načinu konstituisanja novih političkih stranaka nasuprot bivšeg jednopartijskog monopola.
Pri tom ne treba zaboraviti da su se na sceni našle velike društvene grupacije koje su takođe gubile pozicije i velike privilegije. One su bile dio državnog glomaznog aparata, politički balast starih struktura, vojni i policijski potencijali koji su ostajali bez posla i privilegija i koji su vješto potpomagali nove snage, a radnike marginalizirali i pretvarali u sredstvo. Medijska hajka vođena je na prostoru zadobijanja novog centra moći, a ne u prostoru demokratizacije i prava ljudi. Čitav taj proces odvijao se u nekoj konfuziji koja je na kraju rezultirala ne samo u rušenju socijalizma kao poretka, već i u rušenju same države, odnosno njenog teritorijalnog preustroja.
Tranzicija nije shvaćena kao proces koji treba stvaralački primijeniti i naći put kako promjene izvesti. Novih ideja nije bilo, očekivanja su bila velika, radnici su očekivali da će promjene zapad i njihova demokratija donijeti u talasu kao što je bio rušenje socijalističkih modela vlasti. Sva koncentracija moći radnika usmjeravana je ka novim političkim elitama i njihovim ponudama uređenja vlasti. S obzirom na poziciju koju su imale nove političke elite davale su velika obećanja koja ih nisu obavezivala na realizaciju. Ideje mase su tako bile homogenizirajuće i vodile su neredu u sferi rada, nesnalaženju i marginalizaciji proizvodnje i pozicije radnika. Radnici su za nove elite bili krivci za prošli sistem, njegove neslobode i neučinkovitosti, jer su nominalno bili nosioci vlasti. Masovna histerija kroz nacionalni identitet i homogenizaciju, vodila je ka izbavljenju iz krivnje koju su nosili radnici. Radnički protesti i štrajkovi su tako postajali mitinzi i odmjeravanje snaga novih političkih elita na društvenoj sceni čiji su učesnici bili radnici. Zato su se štrajkovi i protesti i odvijali ispred vladajućih institucija, na trgovima i ulicama, a ne u tvornicama.
Nove političke elite i mediji stvorili su dimnu zavjesu da su nacionalna pitanja najvažnija pitanja države, da se rušenje socijalizma nije odvijalo u prostoru rada i kapitala već na prostoru novog kolektiviteta kao zasebnog identiteta. Glavna bitka se vodila ko će zadobiti vlast, kako u republikama i pokrainama tako na nivou Savezne države, a ne ko će i kako izvršiti tranzicijske promjene.
Zato s pravom možemo reći da je u Jugoslaviji posljednja faza socijalizma bio nacionalizam, a ne vlasnička tranzicija i zamjena jednog sistema drugim. Dakle, nacionalizam je bio ideja i sredstvo kojim je srušen socijalistički model vlasti, ali i sistem radničkog samoupravljanja. Izvođači radova su bili sami radnici. Benefite su dobile nove političke elite, a račune promašaja i svojih i drugih uredno su podmirili radnici.
Istina tome je doprinijela i strategija međunarodne zajednice koja je težila da razruši kompaktnu i razvijenu privredu i industriju koja je bila zaokružena kao proizvodni program i privredni sistem kroz velika preduzeća i kompanije, koje su bile neki početni oblik multinacioalnih kompanija. Strategija pomoći za prestrukturiranje odvijala se kroz podsticanje i pomoć malim i srednjim preduzećima a ne velikim kompanijama koje su imale zaokružen ciklus proizvodnje i koje su mogle sačuvati razvojni koncept i transformirati se u konkuretna preduzeća na evropskom i svjetskom tržištu.
Primjenjenom formulom vlasničke tranzicije došlo je do atomizacije proizvodnje i do njenog gašenja. Krajnji rezultat je bio slabo ulaganje u nove proizvode i tehnologiju što je vodilo nekonkuretnosti i nerentabilnosti i u krajnjem gašenju tih kapaciteta. Radnici su ostajali bez posla i postajali socijalni slučajevi, a ne snaga progresa i promjena.
Tu konstataciju potvrđuje činjenica da u svim republikama i pokrajinama, danas nakon dvadeset godina, u ukupnom broju zaposlenih nema polovina predratnog broj radnika. Da su kapaciteti proizvodnje atomizirani i razdrobljeni i da su nove kompanije male snage i slabog dinamičnog razvoja. Ništa je tako marginalizirano, a političke elite su dobile primat u raspolaganju onog što su radnici u prethodnih četrdeset pet godina stvarali.
Od nekadašnje moćne radničke klase, nakon reformskih i privatizacijskih promjena, danas su ostale marginalne i minome društvene grupe koje ne predstavljaju više nikakvu opasnost za vlast i vladajući poredak.

LITERATURA:
1. Salih Fočo: *Štrajk između iluzije i zbilje*, Rad Beograd, 1989. godine
2. *Enciklopedija samoupravljanja*, Savremena administacija i izdavački centar Komunist, Beograd, 1979. godine.
3. Ustav SFRJ, „Službeni list SFRJ", 1985. godine
4. Salih Fočo, *Jugoslovenski haos i bosanska tragedija*, Svjetlost, Sarajevo, 1994. godine
5. Salih Fočo, *Ogledi o tranziciji*, Dom Štampe, Zenica, 2002. godine
6. Zainteresovane čitaoce upućujem na interesantnu studiju o identitetu Zagorke Golubović, *Ja i Drugi, antropološko istraživanje individualnog i kolektivnog identiteta*, Republika, Beograd, 1999. godine.

1 Preambula Ustava SFRJ, „Službeni list SFRJ" 1985. godina

2 Navedeno iz *Enciklopedije samoupravljanja*, Savremena administacija i izdavački centar Komunist, Beograd, 1979. godine str. 876 i 877

Kingdom of the Netherlands
National Endowment for Democracy
Supporting freedom around the world
Učitelj neznalica i njegovi komiteti
Imenovati TO ratom
CZKd
Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe
Odbrani Filozofski
Odbrani Filološki
Projekat finansiraju Evropska unija kroz Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava i Holandska Ambasada u Beogradu po programu Matra Embassy Programme.
Sadržaj ovog štampanog materijala je isključiva odgovornost CZKDa i ni pod kojim okolnostima se ne može smatrati da odražava stav Evropske unije.

Izdavač:
Učitelj neznalica i njegovi komiteti
Imenovati TO ratom
CZKD
Urednik:
Ivan Zlatić
Dizajn i prelom:
Matija Medenica